

Mokslinis seminaras „Terminologija: mokslo ir praktikos klausimai“

RAMUNĖ VASKELAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Rudeninis Lietuvių kalbos institute (toliau – Institutas) organizuojamas mokslinis seminaras, kviečiantis Lietuvos terminologus (tiek mokslininkus, tiek terminų tvarkybos atstovus), o ir terminų kūrėjus bei vartotojus apžvelgti terminologijai svarbius įvykius ir darbus, nagrinėti aktualias terminologijos problemas, jau yra tapęs tradicija, taigi jis surengtas ir ši spalį (spalio 16 d.), tik netradiciniu šiam renginiui būdu – pasitelkus nuotolinio seminarų ir konferencijų organizavimo priemonę *Google Meet*. Ji pasirodė besanti ištis patogi – seminare be jokių trukdžių dalyvavo, pranešėjų klausė ir diskutavo daugiau nei šešiasdešimt terminologijos mokslu, raida ir terminų tvarkyba bei kūrimu besidominčių dalyvių.

Svarbiausias terminologijai šių metų įvykis, be abejo, yra valstybės nepriklausomybės atkūrimo trisdešimtmetis. Žvelgdamas į jį terminologo žvilgsniu, pranešime „Terminologija prieš 30 metų ir dabar“ Instituto vyresnysis mokslo darbuotojas Alvydas Umbrasas pirmiausia atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuvos valstybės atkūrimo metai – tai ir savarankiško Instituto atgimimo metai (iki 1990 m. jis veikė kaip bendra su Lietuvių literatūros institutu mokslo įstaiga). Institute plėtojama terminologijai valstybės atkūrimas – tai ir atskiro, vien į terminologiją orientuoto padalinio radimasis (1991 m. įsteigiamas Terminologijos skyrius), ir visai naujo leidinio – iki šiol gyvuojančios *Terminologijos* gimimas. O terminologams laikotarpio pradžia – praktinio pobūdžio darbų griūtis, užgriuvusi lietuvių kalbai po ilgoko dvikalbystės laikotarpio tapus valstybinei ir labai išsiplėtus jos vartojimo sritims. Taigi, kaip aiškėjo iš pranešimo, susikūrus atskiram padaliniiui ir atsiradus žurnalui, susidarė daugiau galimybių plėtoti terminologiją kaip mokslą, tačiau iš pradžių bene daugiau pajėgų reikalavo terminologija kaip terminų tvarkyba: teko rengti terminų standartus, atlikti ekspertizes, dirbti prie rengiamų terminų žodynų, kartu apgailestaujant,

kad jų leidimo padėtis prasta, t. y. parengtų žodynų niekas nenori leisti, kad išeina ir terminologų nesužiūrėtų žodynų. Dar planuota kurti bene visas terminijos vartojimo sritis apimančią terminų duomenų bazę (banką) ir 2003 m. baigtas kurti *Lietuvių kalbos terminynas*. Apibendrinamas vien laikotarpio pradžios darbus, pranešėjas teigė, kad per pirmuosius keletą metų po nepriklausomybės atkūrimo buvo sukurta terpė lietuvių terminologijos mokslui, duotas postūmis terminų žodynų ir standartų terminologinio vertinimo veiklai, padėti kompiuterinių terminų duomenų bazių kūrimo Lietuvoje pamatai.

Ilgainiui praktinio pobūdžio darbais pavyko pasidalyti su kitomis institucijomis (Lietuvos standartizacijos departamentu, Valstybine lietuvių kalbos komisija, Matematikos ir informatikos institutu) ir, kaip atkreiptas dėmesys A. Umbraso pranešime, beveik įgyvendintas įsisteigusiam Terminologijos skyriuje dar 1991 m. keltas siūlymas terminologijos darbą pasiskirstyti keturioms valstybės įstaigoms. Tačiau šiame pranešime buvo siekiama apžvelgti valstybės atkūrimo reikšmę tik Institute plėtojamai terminologijai, daugiausia orientuojantis į atkūrimo pradžią. Per trisdešimt atkurtosios valstybės metų terminologiją plėtojančių įstaigų radosi daugiau, kad ir kai kurios aukštosios mokyklos, o ir plėtojimo formos gerokai išsiplėtė. Štai iš kitų dviejų Instituto atstovių pateiktų stendinių pranešimų buvo matyti, kad neatsiejama šiandieninio terminologijos darbo dalimi, net būtinybe yra tapęs dalyvavimas tarptautiniuose projektuose, kurie leidžia lietuvių terminijos išteklius įtraukti į platesnį – europinį – kontekstą, o kartu gauti prieigą prie kitų šalių terminijos išteklių. Instituto direktorė Albina Auksoriūtė pristatė Europos kalbų tinklo plėtojimo projektą, kurį vykdydamas Institutas, kaip nacionalinis kompetencijos centras, kartu su kitu 31 nacionaliniu kompetencijos centru padeda kurti debesijos platformą, suteikiančią prieigą prie komercinių ir nekomercinių kalbų technologijų paslaugų bei duomenų rinkinių visomis Europos kalbomis. Instituto Terminologijos centro vadovė Asta Mitkevičienė supažindino su Federacinio *eTranslation TermBank* tinklo plėtojimo projektu, kuriuo kartu su kitomis 9 institucijomis siekiama išplėtoti centrinį automatinio vertimo (*eTranslation*) tinklą sukuriant jo vietinius mazgus, skirtus terminijai tvarkyti ir keistis jos ištekliais.

Tačiau ypač terminologinio darbo formų kaitą, palyginti su pirmaisiais atkurtos valstybės metais, išryškino Mykolo Romerio universiteto profesorės Sigitos Rackevičienės skaitomas pranešimas „Dvikalbis auto-

matinis terminų atpažinimas (DVITAS): koncepcija ir pirmieji darbai“. Jame pristatytas dviejų aukštųjų mokyklų – Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto – atstovų grupės (Sigita Rackevičienė, Liudmila Mockienė, Andrius Utka, Aivaras Rokas, Marius Laurinaitis ir Agnė Bielinskienė) vykdomas projektas, kurio galutinis rezultatas irgi turėtų būti terminų bazė, tik jau sukurta pasitelkus moderniausias technologijas – terminus bazei iš lygiagrečiojo ir palyginamojo tekstynų turėtų rinkti specialiai apmokyti neuroniniai tinklai. Šiai terminų bazei kurti pasirinkta kibernetinio saugumo sritis (pasak pranešėjos, dėl jos aktualumo, šios srities terminų nenusistovėjimo ir jų bazės reikalingumo vertėjams, kibernetinio saugumo specialistams), tačiau bazė, sudaryta būtent šios srities terminų pagrindu, galėtų tapti modeliu ir kitų sričių terminų bazėms kurti. Taigi, projektu ketinama pateikti tam tikrą moderniosiomis technologijomis grindžiamą metodiką terminų bazėms kurti. Kaip dabartinį projekto etapą pranešėja minėjo lygiagrečiojo ir palyginamojo tekstynų sudarymą ir anotavimą, o tolesni uždaviniai – neuroninių tinklų kūrimas ir apmokymas.

Seminaras sudarė galimybes technologinį terminologinio darbo šuolį matuoti ir imant dar ilgesnę laiko atkarpą – atskaitos tašku laikant 1906 metus, kai buvo išleistas pirmasis botanikos terminų žodynas. Tačiau Terminologijos centro vyriausioji mokslo darbuotoja, Instituto direktorė Albina Auksoriūtė nagrinėjo ne šio žodyno, t. y. Povilo Matulionio *Žolynas. Dalys II. Lietuvos augalų žodynas ir augalų taisyklės*, rengimo procesą ar metodiką, o jame Laurynui Ivinskiui priskirtus terminus – augalų ir grybų genčių vardus. Juk šiemet minimas ne tik valstybės atkūrimo šimtmetis, bet ir L. Ivinskio, vieno pirmųjų gamtos mokslų terminų kūrėjų, 210-osios gimimo metinės. Pranešime „Lauryno Ivinskio augalų genčių vardai Povilo Matulionio *Žolyne* iš visų šiame žodyne L. Ivinskiui priskirtų terminų išskyrusi priesagų vedinius, pranešėja kreipė dėmesį į jų darybos ir motyvacijos aiškumą ir, siekdama įsitikinti tikrąja šių terminų autoryste, terminus lygino su L. Ivinskio parengtame moksliniame veikle *Prigimtūmenė* (išlikęs rankraštis) pateiktais terminais, taip kartu atskleisdama ir senųjų terminų šaltinių nustatymo sunkumus. Kai kurių iš L. Ivinskiui priskirtų terminų *Prigimtūmenėje* nėra, taigi daryta išvada, kad greičiausiai P. Matulionis, priskirdamas terminus L. Ivinskiui, turėjo kokį nors kitą, šiandien jau sunykusį, L. Ivinskio rankraštį.

Šaltinių nustatymo sunkumų neminėjo XIX ir XX amžių sandūros terminus tyrimo šaltiniu pasirinkusi Palmira Zemlevičiūtė, tyrimus atliekanti taip pat Instituto Terminologijos centre. Tačiau, remdamasi šiuo istoriniu laikotarpiu knygelėse bei straipsniuose medicinos ir sveikatos klausimais vartotais medicinos terminais, pranešime „Apie nevienareikšmius XIX a. pab.–XX a. pr. medicinos terminus“ ji kėlė kitą problemą, aktualią taip pat ir dabartiniu metu, t. y. terminų daugiareikšmiškumo klausimą. Tam tikra terminologijos aksioma yra laikomas teiginys, kad vienas terminas turįs turėti vieną reikšmę, tačiau ne viename empirinio pobūdžio tyrime atskleidžiama, kad nemaža dalis terminų reikšmių turi ne vieną, o dvi tris ar net daugiau. Tai skatina nuodugniau nagrinėti tiek tarp aksiomos ir tyrimų susidarancio prieštaravimo, tiek ir terminų daugiareikšmiškumo priežastis. Išnagrinėti jas viename seminario pranešime, žinoma, nėra jokių galimybių, tačiau šiuo pranešimu parodyta, kad bent jau tarp senųjų medicinos terminų nevienareikšmių esama mažai, nors peržvelgtos 98 to laikotarpio mokslo populiarinamosios publikacijos. Kaip nevienareikšmiai pranešėjos daugiausia minėti turintys dvi reikšmes terminai, bet ir jų minėta nedaug (*veidas, pilvas, pilvelis, nosis, drugys, vabalėlis* ir kt.), o iš keturreikšmių terminų pranešėjos ištirtoje pradinį medicinos terminijos formavimosi etapą žyminčioje terminijoje terastas tik terminas *gydykla*, taigi tiriamojo laikotarpio ir tiriamosios srities terminija aksiomą tarsi patvirtintų – einant nuo gyvosios kalbos žodžių prie terminų daugiareikšmiškumo mažėja.

Dar vieną terminologijos mokslo ir praktikos požiūriu itin aktualią problemą pranešime „Terminų sinonimija ir terminų tvarkyba“ nagrinėjo Terminologijos centro mokslo darbuotoja ir vadovė Asta Mitkevičienė. Kaip žinoma, sinonimijos vengimas irgi yra vienas iš aksioma linkstamų laikyti terminų tvarkybos principų – viena sąvoka turinti būti įvardijama vienu terminu, t. y. terminas neturįs turėti sinonimų. Kita vertus, maža tėra empirinio pobūdžio darbų, kuriuose nebūtų minima vienoje ar kitoje srityje vartojamų sinonimiškų terminų. Ir nors terminų sinonimiją įprasta laikyti tik pradinio terminijos raidos etapo požymiu, sinonimiškų terminų galima rasti ir tose srityse, kurių terminija laikoma raidos požiūriu pažengusia. Apžvelgusi norminamąjį požiūrį į sinonimus, jų vengimo priežastis ir terminų norminimo principus, pranešėja, terminų sinonimiją jau nagrinėjusi ne viename straipsnyje, šį kartą kreipė dėmesį į skirtingos motyvacijos sinonimus ir atskleidė, kad jie yra funkciškai tikslingi, todėl griežtai

teigti, jog vartotinas tik vienas iš tų sinonimų, negalima. Taigi, sinonimijos klausimu seminare kelta ištis naujų minčių, bent jau siūlyta žvelgti į sinonimiją kaip į kur kas sudėtingesnį, nei įprasta manyti, reiškinį.

Be sinonimijos ir daugiareikšmiškumo, dar terminologijos mokslo ir ypač praktikos požiūriu nuolat aktualus terminų skolinimosi klausimas. Seminare užkliudytas ir jis – dar vienos Instituto Terminologijos centro atstovės. Šio centro vyresnioji mokslo darbuotoja Aušra Rimkutė, pastaruoju metu tirianti aprangos ir avalynės terminus (straipsnį *Naujieji avalynės pavadinimai* galima rasti praeitame *Terminologijos* numeryje), pranešime „Kelios mintys apie aprangos terminus“ aptarė kelis aprangos ir apavo terminus, perimamus iš anglų kalbos (*džegingsai, tregingsai, meging-sai, kroksai, konversiukai*), taip pat ir terminus, kuriamus savos kalbos priemonėmis (*timpės, tamprės, aptemtukai, aptemptukės, tampdžinsiai, timpdžinsiai*), jų pavyzdžiais patvirtindama lietuvių kalbos turimas galias ir resursus terminams kurti. Pavyzdžius tyrėja ėmė iš Institute sudaromo *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno*, į kurį patenka nuo XX a. pabaigos lietuvių kalboje atsiradę skoliniai, naujadarai, žodžių junginiai, naujos reikšmės žodžiai, santrumpos (<http://naujazodziai.lki.lt>). Paklausta, kurie iš naujųjų terminų – skolintiniai ar lietuviški – labiau linkę įsigalėti, pranešimo autorė teigė specialių tyrimų neatlikusi (ir ištis tokie tyrimai būtų labiau bendrinės kalbos vartojimo ir normų tyrėjų darbo objektas), tačiau kreipė žvilgsnį į vartojimo sritį: jaunimo vartojamoje kalboje dažnesni nelietuviški pavadinimai...

Į konkrečius terminus – *intelektu sutrikimas, protinis atsilikimas, proto negalia, silpnaprotystė* – buvo sutelktas ir Lietuvos teisės institute dirbančios mokslininkės Dalios Gedzevičienės pranešimas „Intelkto sutrikimus įvardijanti terminija ir jos įtaka socialinėms nuostatoms“. Jame išsamiai atskleistos tiek šių terminų radimosi aplinkybės, tiek jų reikšmės bei reikšmių santykiai, tiek ir vartosenoje dėl šių terminų vartojimo susidarantys keblumai. Tačiau labiausiai pranešimu norėta atkreipti dėmesį į terminus kaip socialinių nuostatų veiksnį. Pasak pranešėjos, dėl ne vieną dešimtmetį trukusios asmenų su proto negalia socialinės atskirties tokių asmenų izoliacija visuomenės sąmonėje įsitvirtino kaip įprastas elgsenos su neįgalium žmogumi būdas, o tai yra bene pagrindinė priežastis, kodėl susiduriama su sunkumais, siekiant mažinti proto negalią turinčių asmenų atskirtį dabartiniu metu (ypač – siekiant į bendrojo lavinimo mokyklas integruoti vaikus su negalia ar grąžinti į bendruomenes neįgalius žmones,

pavyzdžiui, miestų ar miestelių centruose jiems steigiant nedidelius grupinio gyvenimo namus). Kaip aiškėjo, didžiausia integracijos problema – ne lėšų trūkumas, o neigiamos, netgi priešiškos visuomenės nuostatos neįgalaus žmogaus atžvilgiu, stereotipinis įsitikinimas, kad neįgalus žmogus yra „pavojingas“ ir turi gyventi atskirai nuo bendruomenės. Minėdama terminus kaip vieną iš socialinę nuostatą tam tikro subjekto atžvilgiu formuojančių veiksnių ir remdamasi terminų galia žymėti naują sąvoką, kitokį turinį, pranešėja kėlė prielaidą, kad lemti ar paspartinti socialinių nuostatų, visuomenės pozicijos ir net elgsenos modelio pavadinamojo asmens atžvilgiu pokytį gali taip pat ir termino kaita. Pranešime, be to, kreiptas dėmesys į terminų metaforiškumo aspektą ir teigta, kad nors metaforos laikomos vienu iš terminų darybos būdų, toks būdas ne visoms sritims vienodai priimtinas.

Mokslinį seminarą apibendrinant, aiškėja, kad ir šiemetiniame seminare suspėta aprėpti tiek terminologijai reikšmingiausias įvykius, tiek aktualesias temas, taip pat skirtingas sritis bei jų terminus. Platus ir nagrinėta terminija aprėpto laiko spektras: nuo istorinės, L. Ivinskio ar XIX ir XX amžių sandūroje Lietuvos gydytojų kurtos terminijos, iki naujausių, jau dabartinių kūrėjų kuriamų *timpių*, *tamprių*, *aptemtukų*, *tampdžinskių*, *timpdžinskių* ir ateityje išmaniosiomis technologijomis vis labiau kursimų terminų bazių, sankaujų, debesijų. Taip dar kartą patvirtinta, kad terminų kūrimas – nepertrūkstamas procesas, o kad jis būtų sėkmingas ir kryptingas, reikalinga nepertrūkstama terminijos tvarkyba, išsamūs terminijos tyrimai, naujų metodų paieškos.

Gauta 2020-10-22

Ramunė Vaskelaitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas ramune.vaskelaite@lki.lt